

Fastings Bibl.

704
87

F
419

374 #

F
419

Kort

Underviisning

Om

De paa Landet, i Bergens Stift,
meest grasserende

Sygdomme,

Og

derimod tienende

Hielp=Midler.

Paa Det Nyttige Selskabs Bekostning.

Bergen, 1778.

Trykt i Hans Kongelige Majestæts privilegerede Bogtrykkerie,
hos S. Dedeckens Efterlevnste.

374

02d 018874

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

CHICAGO, ILL.

RECEIVED

APR 10 1954

PROFESSOR

PHYSICS DEPARTMENT

CHICAGO, ILL.

CHICAGO, ILL.

CHICAGO, ILL.

CHICAGO, ILL.

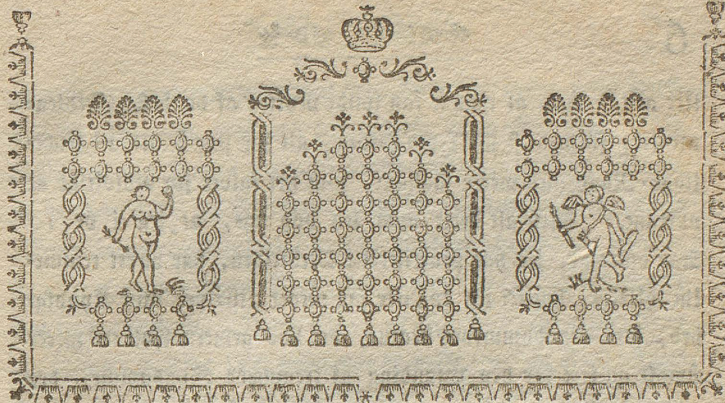
Forerindring.

Med Fornøielse anvendte jeg endeel ledige Timer paa at forfaatte en af Det Bergenske Nyttige Selskab forlangt Afhandling, om de paa Landet, i Bergens Stift, meest grasserende Sygdomme, og derimod tienende Hielpes Midler; ikke just i Tankgandske at kunde slydestgiøre Selskabets Nyemærke i denne Post, siden min Kundskab ikke strækker sig til alle Medicinens Deele, ikke heller til alle Stæder i Stiftet, men kun for at meddele det lidet, jeg har haft Anledning at iagttage paa det Sted hvor jeg boer, hvilket jeg troede, ikke vilde blive gandske unyttigt, naar flere vilde giøre det samme, da der af mange enkelte Stykker omsider kunde udkomme noget heelt og Sam-

menhængende. Imod Formodning sandt mit Foreta-
gende saa meget Biesald, at man endog besluttede at
lade Afhandlingen trykke og uddeele blant Almuen, hvil-
ket gav mig Anledning at giøre nogle Tillæg og Foran-
dringer, og at sætte den i den Form, den nu er. Læ-
seren seer heraf Aarsagen hvi dette Skrift ikke kommer
fra en Læge af Profession, som man dog helst maatte
have ønsket, men fra en Mand, som seer sig noget om
i alle Videnskaber, for at finde almeeennyttige Sand-
heder, og ligelides har lagt sig lidet efter Medicinen,
for sin egen soage Helbreds Skyld, og for selv at have
en sund Siæl i et sundt Legeme. Denne Hensigt har
man troet at kunne opnaae i nogen Grad hos flere, ved
et Skrift som dette, saa længe blant Almuen intet bedre
haves, og om saa seer, vil det geraade saavel Auctor,
som Sælskabet til Fornøyselse, at de begge have udret-
tet noget til almindelig Nytte.

S. I.

Sor at beskrive de blant Bønderne paa Landet meest grasserende Sygdomme, og de derimod tiende Zielpemidler, maa jeg forud erindre, at det falder temmelig vanskeligt her paa Landet, at komme til Kundskab og Erfaring derom, først fordi mange i deres Svagheder intet Raad forlange, men lade Guld og Naturen raade, hvori den forudfattede Meening om en uforbigængelig Skiæbne har en stor Deel hos mange, helst gamle Folk, dernæst fordi man sielden har Anledning at besøge de Syge selv, og at agte paa Sygdommenes Kiendetegn; Man har altsaa intet at rette sig efter, uden deres usuldkomne Beskrivelser, som paa de Syges Vegne indfinde sig for at forlange Raad, hvoraf end ikke den kyndigste Læge altid turde driste sig til at dømme noget vist; hvortil jeg endnu maa legge dette, at de ofte forlange Raad af flere paa eengang, af hvilke det eene læt kan stride imod det andet, og at man sielden faaer at vide hvad Virkning Medicamenterne have hest, uden hvad man selv langt om længe kan faae udspurgt,

ikke at tale om, at mange kan spille Nyttens af de beste Medicamenter, formedelsi slet Leve-Orden, alt for stor Tillid til Kiærlinge-Raad med meere saadant, som her falder for vidløstigt at opregne. Med alt dette maa jeg dog sige, at jeg i de 10 Aar omtrent, jeg har practiseret i Medicinen, har været temmelig lykkelig, hvilket jeg dog ikke saa meget tilskriver min Kyndighed, som Sygdommens Natur, der hos gemeene Folk ere meere simple og frie for den Blanding af fremmede Sygdomme, der ofte antreffes hos Kiøbstæd-Folk og andre af en meere kræsen Levevemaade. De ere og lidet vant til Medicamenter, hvorfor det læt kan lykkes hos dem, som ikke vilde staae an hos en anden. Endskiont jeg ikke veed nogen Sygdom, som jo kan indtreffen paa et Sted i Landet, saavel som et andet, (Epedalskhed undtagen, som jeg siden agter at melde om) saa ere dog de Folk som boe langt ind i Landet og i Fiordene, meere stærke og sunde end de andre som boe nærmere Søe-Kysten og paa Derne, hvortil Nar-sagen ret udfindes, naar man henseer til den friskere Luft, den bedre Gode af Melk, Ost, Smør, Kiøb, i Steden for den ved Søe-Kysten giængle Fiske-Spise, hvortil kommer den ordentlige Levevemaade, som Land- og Jordebrug fører med sig fremfor Søebrug, da man ofte maa gribe sig usædvanlig an i Arbejde, og til andre Tider have for megen Roelighed i usunde Værelser og trange Fisterleyer, da man ey heller altid faaer Mad og Drikke i rette Tid, og derimod til andre Tider tager for meget til sig, eller søger at erstatte det de tabe af Maden i Øll og Brændevin, hvilket altsammen maa blive Nar-sag til mange Sygdomme hos Søe-Folket, som Fiorde-Folk veed lidet af. Jeg har ofte hørt Søe-Folk forsikre, at de, ved at være paa Søen, endog uden at

at tage sig noget maysommelig for, blive dog langt meere svækkede og udmattede, end ved det sværeste Land-Arbejde. Man seer og mange Beviis derpaa i Torske-Fiskeriets Tid om Vaaren af de unge Karle fra Fiorderne, som lade sig leye til Fiske, hvilke i Begyndelsen ere ulige frygtere og hurtigere end de andre, men taabe efter Haanden denne Munterhed, naar de et Par Maaneder har drevet Fiskerie. Dette viiser, at Fiskerie er en meget usund Handling, hvorfor intet heller var at ønske, end at Folk i Fiordene, der kunde leve af deres Jorder, vilde med al Glid legge Wind paa Jordens Dyrkning, og lade Fiskerie fare, som ofte ubarmer i Steden for at berige, spilder manges Hilsen, og leder desuden til adskillige Uordentligheder.

§. 2.

Da **Doctores** og **Chirurgi** (Saar-Læger) her paa Landet en ere at faae, med mindre man vilde hente dem 10, 20 til 30 Miile fra, kan man let tænke, at det staaer slet til med Medicinen; Og endskjønt der ikke fattes paa dem der tituleres for Doctores, (hvilket Navn her tillegges enhver Læger) saa er det dog enten Præster, som kan have lagt sig lidet derefter, eller en og anden Matrone, helst Præste-Koner, som kan læge et Saar eller meddeele et Huus-Raad, som ikke gierne har stort at betyde, eller og er det de saa kaldte **Blodtagere**, der en allene give sig af med Nareladen, som Navnet lyder, men staae og i besynnderlig Anseende hos Almuen, for Indsigt i andre høye Videnskaber, ja søges ofte som Drakler, hvorfor jeg her anseer det for min Pligt at legge deres sande Bestaaffenhed for Dagen. At disse Personer skulde besidde nogen tilstrækkelig Indsigt i de Ting som høre til Læge-Kunsten, det troer vel ingen som veed, baade hvad der

til udkræves; saa og hvor lidet deraf de kan lære af deres sædvanlige Læge Bøger, Smith og Halsborg, der baade ere skrevne paa en Tid, da Læge-Kunsten var i slet Stand, og som de uden ikke ret forstaae eller vide at benytte sig af. Saaledes kien-der jeg den, som i Steden for blodgiørende Klysteer læste blodgiørende Klister. En anden sagde om en svag, at han havde sin Sygdom i den 7de Larm; og paa Spørsmaal: Hvilken Lægebog han betente sig af, blev Svaret dette, at det var Doctor Morens Luthers.

Naar nu deres Dumbhed kan gaae saa vidt, som den virkelig ofte gjør, kan man deraf let slutte til Resten. Herved nægter jeg dog ikke, at nogle af dem kan vide noget bedre, vilde og rose det hos dem, at de vilde, efter Lejlighed, anvende nogen Glid paa saa nyttig en Handtering, naar de kan vilde handle redelig, og ey lade sig dyre betale for ubetydelige Ting, naar de ligeledes ey vilde give sig ud for meere end de forstaae, eller tillegge sig ligesom overnaturlige Gaver, saasom: at deres Medicamenter ey allene skal hielpes naar de paalegges eller indtages, men og forend de bruges, og medens man endnu er paa Veyen til den Syge dermed, hvilket jeg nogle Gange med Forundring har anhørt, og har ikke bedst hvad jeg meest skulle undre over, enten deres Driftighed, som foregive saadant, eller deres Taabelighed, som troe det.

Det jeg dernæst finder at lasse hos dem er dette, at de bestyrke Almuen i deres sædvanlige Indbildning, at ublede Sygdommens Aarsag af Marken, Kirkegaarden eller Stæren, (Stranden) thi det har nogle Gange hendt mig, at en og anden har forlangt Raad uden at afhente det, og naar jeg har spurgt om Aarsagen, har jeg faaet det Svar, at man siden var kommen under Veye
med,

med, at Sygdommen var et Tilfælde af Marlen, hvilket jeg si-
den har merket, at en eller anden Blodtager har vedst at oplyse
dem om, og give Raad for. Vore Blodtagere ere altsaa effen
det samme, som Grønlandernes og andre Amerikanske Folkes
Heremestere eller Siiglere, som ved deres Siiglerie skal forstaae
at fordrive de onde Aander, fra hvilke de ulede alle deres Syg-
domme. Videre at igiendrive denne Bildfarelse, vil jeg her ikke
opholde mig med, men kun sige, at vore Blodtagere for at læge
andre, først burde læge deres Hierne for slige daarlige Indbild-
ninger, og lade sig bringe til saa megen sund Sands og Forstand,
at de kunde stille en klar Sandhed fra en haandgribelig Legn.

S. 3.

Ved denne Anledning maa jeg og melde noget om **Nares**
laden, siden jeg har merket, at vore Bønder giøre deraf en
særdeles Videnskab og Kunst. Dette sees deraf, at saa ofte de
raades til Nareladen, faaer man gemeenlig det Svar: Ja, ved-
ste man kun nogen som forstod det til Gavn. De meene nemlig,
at en vis Nare maa staaes for enhver Sygdom, Lunge-Naren,
s. E. for Lungen, Lever-Naren for Leveren, o. s. v., hvilket de
meene at ingen uden de rette Blodtagere forstaaer. Deraf kom-
mer det, at saa ofte de hentes til en Syg eller kommer reysende
i et Bygdelaav, samles til dem Halte, Krøblinge og Blinde, for
at lade sig Narelade, ofte uden al Fornødenhed; Og da en Nare
at aabne gemeenlig koster 8 R., glemmer de ikke, for Profitens
Skyld, at aabne flere af Gangen, saasom paa begge Armene eller
Fodderne tillige, som dog strider imod alle sunde Læge-Regler.

Herudi som i meer, vilde de uden Tvivl handle paa en laangt
anden Maade, hvis de forstode saa meget af Blodets Circulati-

on, at det Blod, som een Time er i een Aare, er en anden Time i en anden; thi deraf kunne de vide, at det er ligemeget hvad Aare man aabner, naar den kun er tilstrækkelig stor, saa som Medianaen. Deres Aareladen vilde og blive til større Nytte, hvis de gjorde sig visse sande Aareladnings Regler bekiendte, saasom disse: Aldrig uden i trængende Nød at aarelade unge Qvindes Personer uden paa Foden, for at trække Blodet ned ad og befordre Eiderne; derimod aldrig at aarelade Frugtsommelige uden paa Armen, da de ellers maatte abortere, eller som man her kalder det, fare ilde; Ligeledes strax at aarelade i hidfiae Sygdomme og Betændelser, og igientage samme oftere, indtil Pulsen bliver blød og dens Heflighed aflader, hvilket alt jeg dog har fundet dem gandske ukyndige ubi. Skal derfor Aareladen regnes for en Kunst og Videnskab, frygter jeg, at vore Blodtagere forstaae meget lidet deraf. Men jeg maa nu begive mig til Sygdommene selo.

§. 4.

En af de farligste og meest smitsomme Syger, man blandt Bønderne veed af at sige, er den saa kaldede **Sodt** eller **Landfarsodt**, som er en vedholdende aarlig og smitsom Feber, og kan enten være en **hidfiae Feber**, (*) som kommer af Blodets Fortykkelse, og alt for hæftige Bevæggelser, forarsaget af Udsvævelser i Arbejde eller Faste, stærk Forandring af Kulde og Varme, kolde Drikke mens man er varm, og destlige, hvil-

ken

(*) Den saa kaldte Flod, Feber, som ytrer sig med Snue, Hoste, Gysen o. s. v., kommer her ikke i Betragtning, med mindre de udarte til hidfiae Feber, da de paa samme Maade maa behandles.

ten da ytrer sig med en hæftig Puls, stærk Hebe og Tørhed, hæf-
 tig Tørst og Hoved-Pine, hvortil og kan slaae sig Hoste, Sting
 og Tørværk; Eller og kan det være en **forraadnende Fe-**
ber der kommer af en fordærvet Natur i Maven, Indvollene
 eller Gallen, og ytrer sig med Flem Naude og Smag i Munden,
 Eftelhed og Brækning, Følelseshed og Forvirrelse i Sindet, en
 tyk og opspændt Mave, hæftig Hoved-Pine, hvorved Hoved-
 Haarene tillige gaaer af, hvormed ogsaa underriden kan følge
 Flet Feber eller andre Febre, med Udslag, hvorom meere siden.
 Saadanne forraadnende Feber ere da meest farlige og dødelige,
 naar de hidbringes fra Riibstæderne, eller een og anden Soldat
 og Matros, af et med sliq Sygdom befængt Skib, kommer hjem
 og smitter andre med sig, hvorpaa Hayes et bedrøveligt Exempel,
 om jeg erindrer ret, 1763, da de mange Matroser fra Gloden
 komme tilbage, hvorfor intet heller var at ønske, end at saadant
 i Fremtiden ved Vørrighedens Foranstaltning maatte forebygges,
 og at saadanne Svage ey bleve sendte her hjem paa Landet, for-
 end de i Riibstæderne vare curerede, saasom de ellers kan besmitte
 heele Kirke-Sogne, og anrette en forfærfkelig Odeleggelse.

Hvad Curen af denne Sygdom angaaer, da veed jeg intet
 Raad bekiendt blandt Bønder, dette eene undtaget, at kaaqe Koe-
 Møg i Melk og drikke deraf, som og i Sygdommens Begyndelse
 kan have nogen Nytte, i Mangel af bedre, og tiene til at svede
 paa. Derimod bliver det nu paa nogle Steder mere almindeligt,
 at indtage Krudt i Brændeviin, hvorom jeg maa sige, at naar
 den Saltpeter og Svovel der er i Krudet ey var at foragte, det
 forste for sin kislende, det andet for sin sveeddrivende Kraft, saa
 derimod synes Brændeviinet igien at fordærve det alt; I det
 mind-

mindste er der ingen Fejl, som oftere begaaes af vore Vonder, end at give Folk Brændeviin og stærkt O i deres Sygdomme, hvor Blodet, som er hidstigt tilførs, ved slige Midler end meere maa ophidles og fordærves. Mit Raad i slige Tilfælde er altid at Arelades, jo fer jo bedre. Jeg giver dem tiolende Pulver af Saltpeter og Sukker. See §. 17. Samt fortyndende Drikke af Byg eller Havre Vand, nemlig: En Potte Byg eller Havre kaagt i to Kander Vand, indtil Halvedeelen er indkaagt, hvoraf maa drikkes en Kande i det mindste om Dagen, siden det i slige Sygdomme fornemmelig kommer an derpaa, at fortynde Blodet, og giøre den onde Materie i Maren og Larmene beqvem til at udføres ved Svæd, Urin og Stoolgang. For Smagens, og endmeere for Forraaduelens Skold, bør denne Drik gøres sørlig ved Vdikke eller Syre (suur Valle.) Jeg raader og helst om Sommeren, at blande deri Saften af Maltte Bringe Lytte eller andre Bær, som, naar de kun ere modne, giver den eno en fortreffelig Forfriskning og Lægedom. Undertiden bruger jeg og mod Forraadnelse, at indgive Mixtura Simplex (See §. 17) nogle gange om Dagen, eller at blande foranmeldte tiolende Pulver med Cremor tartari, eller præpareret Viin Steen. Mod Skelthed giver jeg dem Bræl Pulver, og mod Vildelse Spanke Siner paa Læggene, som altsammen er efter de nyeste og bedste Lægers Raad. Mod Hoved Pine, bruger jeg ofte knusede Cene Bær, en Times Tid oplodte i Viin, og lagt paa Issen, et Huus Raad som ey er at foragte. Purgere Midler bruger jeg sielden, siden de hos Vonder Folk sielden virker uden i store Portioner, og Clysteer kan man ey faae dem til at omgaaes med, som altid er en stor Mangel og Hindring, skont deres haarde Natur som oftest overvinder dem. For Resten bør den Levge Orden, som jeg i §. 18 har meldt om, her noye iagttages. §. 5. Fe

Febre med Udslag, saasom **Slet-Feber, Frisser** eller deslige, ere blandt vore Bønder lidet bekiendte. Slet-Feber kan undertiden indfinde sig hos een og anden, naar de forraadnende Febrer grasserer, hvorpaa Hayes Exempel 1776. **Morettele** eller **Morille** (Febris scarlatina) er her til Lands den Udslags-Feber, som er Almuen meest bekiendt, og ytrer sig med røde Pletter, som give megen Bædste fra sig, og gjør Kroppen Hudløs. Ligesom Pletterne meest viise sig paa Halsen og Brystet, saa holde de sig dermed her meget til Underlivet, og om de gaaer Livet gandske omkring, (*) meener man at de ere dødelige. Derimod bruges Herba Linnæa, her kaldet Morille-Græs, saaledes: at man kaager Urten i Vand, og legger den som et Omflag om Livet. Men dette Raad er nok ikke meget i Brug, ikke heller af mig forsøgt; thi endskjønt jeg kiender een og anden som har haft denne Sygdom, er der dog ingen, som hos mig har begiæret Raad derfor. For Resten veed man, at Udslag-Febre cureres ligesom hidsig og forraadnende Febre, ikkun at man ey bruger Purgeer-Midler, efter at Pletterne ere komne ud. Den S. 18 beskrevne Leve-Orden er og her fornøden. Det samme gielder og om **Friesel**, der ellers er blandt Bønder lidet bekiendt,

(*) Det er mærkeligt, at denne Sygdom ogsaa er bekiendt i Grønland, under det Navn Avinek, som sees af de nyelig udgivne Anmerkninger over Crangis Grønlandske Beskrivelse. 63. S. Den siges at yttre sig med røde Pletter, i en Tverhaands Bredde, gaaende som et Belte om Livet, og holdes for dødelig, naar den gaaer Livet gandske omkring. Samme Steds heber det og, at Sygdommens Navn skal være Zona l. Cingulum Danice. Brand-Belte.

fiende, hvorimod den ostere anreffes hos Følk af en meere kræ-
 sen Leve-Maade, helst Kræntimmere, hvortil den idelige The
 og Kaffe Drikken vel er en stor Aarsag. Parsel-Koner, som op-
 hidse sig ved megen Varme og forkiale sig igien, ere og ofte dette
 Tilfælde underkastede; og de som da formedelst en slet Leve-Ør-
 den, eller ved at smørge noget udenpaa drive Frieselen ind, kan
 være visse paa, at de siden et Par Gange om Aaret, ja ofte een
 Gang i hver Maaned faae den igien, og bliver den næsten aldrig
 qvit, hvorudi det har sig ligesom med den blandt Bønderne, helst
 af Qvinde. Kion meget giængse Sygdom, **Gust** eller **Over-
 bløst**, der er en Herpes Miliaris eller Friesel-Udslet, og
 ytrer sig med lige saadant Udslag, som i Friesel, ofte ogsaa med
 stemme Saar; men har dog selden nogen egentlig Feber eller
 indvortes Sygdom i Følge med sig, udtagen naar man driver
 Gusten ind, da den foraarsager Trangbrystighed og andre stem-
 me Tilfælde; Og dette treffer desto ostere ind, saasom man over-
 alt bruger den stemme Sædvane, at lade bløse paa sig af Sme-
 de-Belgen, eller røge sig med Svovel, Alv-Næver (lichen
 Aphotosus) og deslige, som suarere driver det Onde ind end ud;
 Og de, som paa saadan Maade have drevet Gusten ind, kan giø-
 re sig den visse Regning, at den Aaret efter, især om Foraaret,
 kommer igien. Den sædvanlige Maade, paa hvilken man faaer
 Gust, er denne: At man legger sig at sove paa fugtige Marke,
 eller i raadt Høe, eller kommer paa et Sted, hvor en slem Damp
 opstiger af Jorden, (*) hvoraf den naturlige Uddampning hem-
 mes.

(*) Det er her ikke raret, naar Marken er vaad, og der paa vaadt
 Weyr følger Varme, at see en tyk Damp opstige af Jorden.
 Man har endog seet en blaa Damp opstige af Myrer, hvor-
 paa strax har fulgt Jorden og Skyld. 1776, i Maji, da

at den aldrig er mig forekommen forend 1777 i Junii Maaned, da nogle Mennesker her i Menigheden bleve angrebne deraf, og fik den to Gange om Dagen med Frost, Gysen og Afmægtighed, at de maatte gaae til Sengs, da de dog den øvrige Tid af Dagen kunde være oppe og temmelig vel forrette deres Arbejde. Hos de fleste gif Sygdommen over af sig selv; jeg veed i det mindste ingen som begjærede Raad derfor, uden et Fruentimmer i mit eget Hus, der fik den med Durchløb, (Liv-Syge) og ellers med samme Omstændighed, som før er sagt. Efter at hun i nogle Dage havde brugt Gron-Supper, og mod hvert Anfald af Kolden taget Campher-Pulver, (See S. 17.) gav jeg hende tilsidst China-Bark, et Par Spise-Skeer om Dagen, som efter 3 a 4 Dage gandske fordrev Sygdommen, og gav den Svage sine Kræfter igien, der allerede vare svækkede i den Grad, at hun undertiden faldt i Daanelse.

§. 7.

Kopper og Meslinger, som ligeledes kan regnes til Febre eller Udslag-Febre, maa jeg og melde noget om, i sær dette, at den nyelig opfundne Raade at inoculere eller indpode Kopper, er ogsaa her med Nytte forsøgt, da Monfr. Lange, Chirurgus ved Nechnæs Hospital paa Nælde, paa Syndmar og i Romsdalen, har Tid efter anden inoculeret 3 til 400 Børn, alle saavel og lykkelig, at ifkun 1 á 2 av 100 ere bøde, naar dog i de sædvanlige Kopper døer hver 5te eller 7de Menneske. Med samme Lykke inoculerede Hr. Provsten Krogh og Hr. Zeiberg i Nordfiord 562 Børn i det Aar 1771, hvoraf noksom sees Inoculationens Nytte, endog ved en saa slet Omfarg og Pleje, som Bønder-Børn kan have; thi det er at mærke, at ingen af disse

Mænd

Mænd har været tilstæde, for at tilsee Børnene i deres Sygdom; de have altsaa været overladte til Forældrenes egen Omfarg, som fielden kan bære sig for, efter almindelig Sædvane, at give dem Miod, samt holde dem under varme Dynner i heede Bærelser, som dog er en Pest for dem; Man maa derfor undre, at de fleste, alt dette uagtet, have undgaaet Døden. Ved hvilken Anledning jeg maa vise den rette Omgangs Maade i Kopperne, som er at afholde de Syge fra al stærk Drik og foderiig Mad, og derimod give dem Byg, eller Havre-Band, eller og Valle at drikke i Mængde; Ligeledes at holde dem over Sengen, saa længe det er muligt, snart at give dem enten slet ingen eller gandske liden Varme i Bærelserne, hvori tillige ofte indledes frisk Luft, med meere saadant, som i Leve-Ordenen for de Syge er anført S. 17. Ligeledes bør man med en Penne-Kniv stikke Huller paa Kopperne, naar de ere gunle og modue, og, hvad især Børne angaaer som anfaldes af de naturlige Kopper, strax at aarelade, at bruge daglig Clystier, at holde Fodderne i lunket Vand et Par Gange om Dagen, for at faae Kopperne til at slaae ud, og om de ville slaae ind igien, legge spansk Flue-Plaster paa Leggene, eller indgive Campher-Pulver at sveede paa. I Mæslinger forholder man sig ligeledes. Man bruger strax i Begyndelsen Aareladen, Purgier-Midler og det øvrige efter Fornødenhed. Mod den i Mæslinger sædvanlige Hoste, holder man Munden over heed Damp af Vand, eller drikker Thee af Isop og Salsvie.

§. 8.

En ikke meget farlig, men dog blandt Bønderne paa Landet meget sædvanlig Sygdom, er **Tørværf**, (Rheumatisme)

som og kaldes **flyvende Gigt**, og bestaaer i en Værk, som nu blir siddende paa et Sted, nu igien flytter sig fra et Sted til et andet, saasom Lænder, Arme, Ryg og Skuldre, undet tiden igien flyver som en Ild eller Heede den heele Side igiennem. Aarsagen er en af hømmet Uddampning forarsaget Skarphed i Blodet, hvorfor denne Sygdom, som ofte faaes Høst, Winter og Vaar, da Luftens Forandringer ere meest hæftige og virke stærkest i Legemet, ofte igientagen Nareladen og Purgering, og for Uddampningens Skyld at drikke Hulle-Thee, har jeg fundet meest tienligt mod denne Sygdom. Spansk Flue-Plaster maa legges paa de Steder, som værke, og hvor Værken flytter sig hen, maa Plasteret legges paa igjen. Hvor Skarpheden og den værende Materie sidder dybt, saasom i Lændevee, giøre det Spansk Flue-Plaster liden Nytte, saa længe det kun trækker et tyndt Band ud, det bør derfor legges paa igjen indtil det udtrækker et sengt Sliim. Jeg selv har haft denne Svaghed i et Par Aar, og fik den, ved at drikke Mineralsk Kildevand, fordreven. 1776 var den grasserende Torværk meget stærk, og havde hidsig Feber i Følge med sig. Den maatte derfor læges paa samme Maade, som sagt er om Feberen S. 4.

S. 9.

Moderfyge er her blandt Qvinde-Kiønnet temmelig giængs, og kommer vel for det meeste af den Sædvane, at gaae med bare Fodder i Kulde og Fugtighed, og at de i deres critiske Tider, naar de ere denne Svaghed underkastede, ey vide at tage sig vare for Forkjølelse, eller at søge Raad i Tide. Naar nu dertil kommer en idelig Nareladen, som det eeneste Raad man kiender, svækkes Naturen end meere, de falde til Blegfodt, Modfodt,

§. 10.

Tungtsindighed er en Svaghed der som tiest renser sig af den foranførte, og antreffes derfor oftest hos Qvinde-Kiønnet, Kiønt den ikke heller saaielden indfinder sig hos Mand-Kiønnet. Da den er en Nerve-Syggom, og alle Nerver staae i nær Forening med Hiernen, Tankernes Sæde, har den adskillige underlige Tilfælde i Følge med sig, som ofte anses for overnaturlige Ting og Virkninger af Satans Kristelser. Uden at igien tage hvad jeg derom paa et andet Sted har sagt, vil jeg kun erindre dette, at hvo som ikke vil troe, at denne Sygdom har sin Oprindelse af et svagt Legeme, kunde maaſkee derom overbevises, naar han af en tungtsindig Kone, som jeg kiender, vilde lade sig fortælle, at naar Sygdommen satte sig for Hiertet, fulgte altid dermed sorgelige Tanker, satte den sig i den høyre Side, var hun meere end ellers tilbøyelig til Brede, yttrede den sig i Baghovedet med Krampe, kunde hun ikke erindre sig noget, naar den igien satte sig i Vandet, kunde hun ikke tænke fremad, saa som hvad hun Daagen efter skulde giøre, hvorimod alt det hun fra Barns Been havde giørt, stod hende saa livagtig afmalet, som om det samme Dag var skeed. (*) Hvad Kuren af denne Sygdom angaaer, da har

---

(*) Den samme Kone, som længe har haft en Kærlighed i den venstre Side, havde engang dette besynderlige Tilfælde, at hun i den halve og venstre Deel af Hovedet havde en Wildelse og urigtige Tanker, medens hun i den anden halve Deel tænkte rigtig og var i Stand at bedømme hine Tankers Urigtighed, samt at tvivle, om det var hun selv som tænkte saaledes, eller en anden. Herved er dette mærkeligt, at en god Ven her i Stiftet, der ligeledes har haft en Svaghed

Har jeg fundet Mineralske Vandets Brug med Purgank af Engelsk Salt tielig derimod, naar kun saadanne Svage om Vinteren have noget af samme Salt eller Rabarber at indtage, til Forebygning af de Recidiver de da anfaldes af. Jern Pulvere have og her deres Nytte, skiont langt fra ikke saa megen som China Rod, hvis herlige Virkning mod Frygt, Hierte Klap, Phantasier og uroelige Tanker, jeg ofte har erfaret, endog i de Tilfælde, hvor Jern Pulvere lidet eller intet have udrettet, da man pulveriserer dem og tager et Par Theeskeer af Gangen ind, 2de Gange om Dagen i Vand eller en Skee Grød.

Kaserie, som med denne Sygdom er nær beslægtet, har jeg ofte stillet blot ved en Portion Bræt Pulver, eller Engelsk Salt, samt at legge spansk Blue Plaster paa Leggene. Dem jeg har haft hos mig, har jeg og givet en Mængde af Byg Suppe, (Vand kaagt paa Byg eller Byg Bryu) og i en Kande deraf kommet et Par Skeer Engelsk Salt. De, som ere rasende, og maa holdes indsluttede, bør kun gives en Tallerken Grød hver Dag, men derimod bør bemeldte Bryu Suppe fremsættes for dem, at de deraf kan drikke saa meget de vil. Purgere de deraf over 2 a 3 gange om Dagen, bør Portionen af Saltet formindskes, og i saadan Leve Orden bør de længe holde ved. Herved

B 3

maa

---

i den venstre Side, har været et lige Tilfælde underkastet. Jeg syntes, siger han, at phantasere, og dog at have i den højre Side af Hiernen Tøselse og Begreb om mig selv, og alt hvad der passerede om mig. Kort: Jeg syntes at være et dobbelt jeg, og maatte anspende al min Eftertanke for at begribe, om jeg var tvende Personer, eller virkelig den som phantaserede.

maa jeg erindre, at blot ved en Portion Engelft Salt, og spanff Blue-Plaster lagt paa Læggene, blev en Dreng fra Nordfiord meget hastig og lykkelig cureret, som var falden til det besynderlige Galskab, at stiale om Matten, og derimod at vise en ligesaa besynderlig Sorg og Fortrydelse over sit Lyverie om Dagen. Hans Naboer, som havde anseet denne Cuur med Forundring, komme Aaret efter til mig og forlangede Raad for en Mand, der var meget vredladen og ildsindet, hvorved jeg neppe kunde høre mig for Latter, og maatte søge at stille mig ved dem paa en god Maade, for ey at ansees, at ville curere alle Laster ved Pillere og Purganker.

S. II.

Orm hos Born, er saavidt jeg har merket, ikke nogen sædvanlig Sygdom her paa Stedet, og blandt Bønder. Noget gange har dog mit Raad været forlangt, og da har jeg ikke mærket andet, end at den ved Rabarber, Engelft Salt, Sæbe-Piller, med Aloe, ja endog med Halliske Obstruction-Pillere er bleven cureret. En raar Gule-Rod spist hver Dag fastende, er og her med Nytte forsøgt, ikke at tale om Aspe-Bork kaagt i Melk, Rinsan-Fros til et Par Thee-Skeer indtaget i Melk eller Pøgmell, som ligeledes har viist god Virkning. Orm har ellers ingen hidindtil udfundne visse Kiendetegn, som bekiendt er, hvor for cea og anden gierne kan have haft denne Sygdom, uden at jeg har kiendt den, som blandt andet sees af følgende Exempel: 1775 kom man og klagede for mig, at et Pige-Barn var blevet angrebet af en ulidelig Pine, og Høvelse over sit gandste Legeme, som gif saa vidt, at hun, skiont endnu kun 12 Aar gammel, nep-

pe kunde bruge vorne Folkes Klæder og Skoe. Da hun, nu af mig, havde faaet Engelsk Salt, og af een anden, som der sagdes, Bævergeß, blev hun skildt ved en Mængde Namer (Sommerfugl Larver) der sagdes at være en halv Finger lange, samt brune og lodne. Jeg var vel meget begiærlig at see dem, men fik det forsilde at vide, foruden det, at man undsaae sig at fremvise dem, siden de vare udgangne ved Stoelgangen. Det er ellers en unøgtelig Sag, at adskillige Slags Namer, eller Larver, kan findes siddendes imellem Hud og Kiød, og forarsager en ulidelig Pine, ved at giøre sig Gange fra et Sted til et andet. Troeværdige Folk, som jeg kiender, har skaaet Hull paa, hvor de har mærket deres Bevægelse yderlig i Huden, og forsikret, at have taget dem levende ud. Da nu af slige Orme bliver Fluer, eller levende Jæsecter, troer jeg, at den saa kaldede Ganflue, iust har sin Oprindelse deraf, da sligt, med meget andet, i gamle Dage er anseet som Heyerie. Herved maa jeg endnu erindre den saa kaldede **Flesme-Orm**, hvorom man her har samme Meening, som Bønderne i Smaaland i Sverig om Gordius aquatinus (Fauna Svec. edit. 2. §. 2068.) nemlig: at den forarsager Rettebyld, her kaldet Flesmer, og kan, ved at skæres i mange Stykker, være til igjen. Før end jeg fik dette her at vide, havde Provsten Krogh i Nordfjord allerede berettet mig, at Bønderne der havde lige saadan Tradition om en vis Orm i Vand, hvis Navn jeg nu ikke erindrer. Man kan altsaa ikke vel tvivle paa, at det jo er forbemeldte Gordius aquat. de meene; Men om den virkelig kan komme i Menneskens Legemer, og der forarsage Flesme eller andre Sygdomme, har jeg intet Beviis paa.

Spedalskhed er en overalt ved Søe-Kysten bekiende Sygdom, og paa det fiskriige Syndmor maaskee meere giængs end andensteds, dog med den Forskiel, at Fiorde, og Dale, Goleket veed saa godt som slet intet deraf, de seeneste Uaar undtagne, da den oversflodige Silde, Gangst gik til, og megen Fiske, Spise, i Mangel af Korn, var i Brug, i hvilke Aaringer man ogsaa der havde nogle Prover derpaa, men som siden have ophort igien. Dette og meere, som her kunde anføres, viser, at den meegen Fiske, Spise ved Søe-Kysten, maa være den fornemste Aarsag til denne Sygdom, og gjøre Safterne i Legemet meest geneue dertil. Imidlertid har jeg dog fornemmet, at Kulden, som en udbortes Aarsag maa komme til, naar Sygdommen (i det mindste i nogen Hast) skal udbryde, saasom jeg altid har merket, at den begynder med en af Kulde forarsaget Følesløshed, og derpaa følgende Hævelse i Beenene, og Saar, som stige efter Haanden høyere op. Dette fik jeg forst at vide, da jeg i Aaledning af en Pritis-Materie, fremsadt af det Kongl. Norske Selskab, begyndte at efterspørge af dem, som her i Kaldet vare besængte deraf, eller deres Bekiendte, hvorledes det havde sig med deres Sygdoms Begyndelse og Fremgang, da alles Beretning kom deri overreens, at Sygdommen først havde yttret sig i Godderne, helst paa den Venstre, og der taget sin Begyndelse ved en Forkjølelse. (*)

Mine

(*) Veder Velsvig, for Exempel: og Elling Koppen, af hvilken den eene er død af Spedalskhed, den anden i Hospitalet, fik begge Sygdommen, ved at sidde Matten over paa Havet i koldt Veyr. Hans Løset og Ole Torvig, som begge ere døde af Spedalskhed, fik og sin Sygdom, paa

Mine Raabe-Præstier, som jeg søgte videre Oplysning hos, forsikrede, at det forholdt sig ligeledes hos dem efter den Underretning, som de i deres Raad havde indsendet, hvilket alt jeg allerede paa et andet Sted har viist udførlig, og agter uforandret her at igientage. Ikkun jeg her vil sige, at naar denne Theorie, eller Lære Begreb befindes rigtig, vilde den meget tiene til Sygdommens lykkelige Helbredelse, saasom man derved lærte at kende den i sin Begyndelse, da den endnu kunde staae til at helvies, i Steden for den siden, naar den har taget Overhaand, neppe har ladet sig curere. Dog maa jeg herved erindre, at den **Hævelse i Fodderne** hos de Spedalske, vel maa skilles fra den ordinære, kaldet *Dedema pedum*, der ligeledes kommer af Forkiolelse, men angriber meere de indvortes Partier, især Maaven, og derfor ved Engelsk Salt, Pulver af Tartarus vitriolatus, eller cremor Tartari, samt Humle-Omslag (Humle bunden i en

B 5

Pose,

---

een Maade, nemlig: ved at legge sig beskænkede til at sove paa Marken med bare Fodder i Natte-Kulde. Torbiøren Brune, som nu skal bringes til Hospitalet, fik Sygdommen ved at sidde Ratten over i en Baad, indsluttet af Is, v. s. v. Alle disse, og flere i Voldens Sogn, som her kunde anføres, blev først føleløse i Beenene, og fik siden ved Foddernes Opvarmelse Hævelse, samt Pirren og Stikken i dem, som af Naale, omsider Saar ic., hvilket anføres andre til Advarsel, at tage sig vare, og i Tide at søge Raad, om saadant skulde hænde dem. Joh. Petersen i sin Afhandling om den Islandiske Skjørbug, §. 12-14 skriver, at nogle faae den først i Fodderne med Saar, andre som et Snat paa Hænder og Fodder, hvilket sidst jeg og har mærket her, men ikkun hos saadanne, hos hvilke Sygdommen har været arvet, som her ikke saaielden indtreffer.

Pose, og kaagt i Oll, som vries af, og legges ofte varmt paa) om Fodderne, uden stor Vanskelighed kan cureres, efter det jeg selv har forsøgt. Hvad derimod Curen af Syedalskhed angaaer, da har jeg kun gjort nogle saae Forsøg dermed hos saadanne, som jeg næsten ansaae for incurable, og derfor kun har givet noget til en Prøve. Een gang foreskrev jeg 2de Syedalske, hver 11 Unger Mercurial-Brændeviin, hvoraf de, efter eget Sigende, befandt sig saa vel, at jeg har Aarsag at troe, at et tilstrækkeligt og langvarigt Brug af dette Medikament, vilde udrette meget mod denne Sygdom, helst andre Mercuriala med Nytte have været forsøgte, som bekiendt er. Een anden foreskrev jeg Buffle-Blad i Oll, (*) en Vægl Aften og Morgen, som og havde god Virkning, og standsede Sygdommen meget. Men der er intet, som jeg har seet større Virkning af, end Brønd-Curen (Mineraliske Bandeds Brug.) Dette forsøgte jeg med en Mand, som havde været 5 a 6 Aar Syedalsk, og tillige var bleven angreben af Tungtsindighed og Søvnløshed. Efter at denne Mand, henved 3 Uger, havde daglig drukkit 2 og en halv Potte af mit her værende Mineralisk Vand, og de fleste Aftener indtaget et tiolende Pulver, befandt jeg Virkningen saadan, at Tungtsindigheden strax forgik, Sønnen indfandt sig efter Haanden, og da han reyste bort, saae han, efter alles Tilstaelse, saa godt ud i Ansigtet, og var saa frie for Saar, som han i mange Aar ikke havde været. Na dette eene Forsøg udrettede saa meget, at han et Par Aar efter, i det mindste ikke blev fordervet, hvoraf maa sluttes, at Curen

---

(*) Man tager 2 Lod eller to gode Haandfuld Buffleblade, slaer derpaa en Pot kaagt hedt tyndt Oll, blander det og lader det nogen Tid staae for at trækkes, hvorefter det affies og driffes.

vedste, hvor læt og hastig den første var bleven hiulpen, søgte mig om Hielp, foretog jeg mig selv at præparere Medicamentet, siden jeg nu var bleven forsynet med de dertil henhørende Ting. Men endskiont alle fandt stor Hielp deraf, vilde det dog ikke saavel lykkes som forrige Gang, hvorover jeg ikke heller undrer mig, naar jeg betænker, at jeg virkelig havde giort Brændeviinet alt for slopt, (*) og ikke heller altid havde faaet Mercurius til fulde opløst, dernæst fordi jeg i Begyndelsen gav dem en alt forlid den Portion, i den fælste Tillid, at det nu ligesaa hastig vilde lykkes som første Gang; Endelig fordi de Syge, efter at det første var opbrugt, biede en Maanedes Tid imellem, forend de forlangede meere, ja endog uddelede af deres egen rinae Portion til andre o. s. v. Naar nu dertil legges, at de fleste bleve ved at drive deres Høste Arbejde paa Marken, og at gaae med bare Fodder med meere, undrer jeg aldeles ikke over, at ingen grundig Cure kunde udvirkes. Desuagtet tilstode de alle, at de havde funden bedre Virkning deraf, end af de Medicamenter som siden, efter Ørighedens Foranstaltning, bleve foreskrevne, og at de alle deraf havde blevet hiulpen, hvis det havde været brugt paa den rette Maade. Kort sagt: Alle fandt sig saavel fornyede dermed, at de som af hine Medicamenter ey til fulde vare blevene helbredede, komme til mig igien, og da jeg nu brugte den Forsigtighed, at lade dem selv kiøbe Medicamentet i Bergen og i tilstrækkelig Mængde,

(*) Den berømte van Swieten, som er Opfinderen af dette Medicament, satte i Begyndelsen kun en halv Gran sublimat til hver Unze Brændeviin, og gav deraf kun en Skee om Dagen, men forøgede siden Dosis til en heel Gran og og meere, og gav deraf 2 Skeer om Dagen.

Blod-Hofte, udfræver ligeledes ofte iagntagen Nareo laden paa Foden, daglig Elyfteer, Bryn-Suppe, eller Byg-Band til Drikke og Føde, og ligeledes mod **Blod-Brækning** Bræk-Pulver, naar Brækningen ey er voldfom og vedvarende, samt Krusemynte-Pose (en Pose fyldt med Krusemynter, kaagt i Oll og afreden) lagt varm paa Maven. **Rig-Hofte** hos Barn, læges best med Rabarber, indgivet i den Mængde, at Livet holdes aabent 2 a 3 gange hver Dag, i Rabarberens blandes 2 gange i Ugen lidet Bræk Pulver, at brække sig efter; og naar Brækningen begynder, gives Barnet megen Bryn-Suppe at drikke.

Blodsodt læges ligeledes med Rabarber og Bræk-Pulver, samt Theriak, da man først et Par Dage indtager Bræk-Pulver, siden hver Morgen en Thee-Skee Rabarber, og om Aftenen en god Dosis Theriak. Mod **Durklob** (løst Liv) foreskriver Tiffot allerførst Bræk-Pulver, som det allerbeste, siden indtager man Rabarber i liden Indgift, nemlig: en Thee-Skee hver Morgen, og hver Aften fint stødte og sigtede Osters-Skaller til et Par Thee-Skeer, eller i den Sted Pulver af Pommerang-Skaller. Synke (Bue-Græs) Knopper, sadte paa Fransk Brændeviin, er som et Huus Raad, ey at foragte. Ellers gior Bondernes slette Føde og Drikke, at disse to Sygdomme længe kan imodstaae Medicamenternes Kraft. Man maa derfor tage sig vare for al ufordoyelig Mad, og ey drikke andet end Byg-Bandet (§. 4) hvori med Nytte kan lades noget præpareret Viinsteen. **Gul-sodt** læges best ved nogle Indgifter af Engells Salt, eller Rabarber. Et Par gange har jeg dog mærket, at Sygdommen ey har

Tarm-Vrid eller Cholich, bør man drikke meget af Thee eller varme Slyn. Supper, hvorefter kan gives Theriach. Krau femmte varmet og lagt paa Moven, gior og her god Tieneste. Ellers har jeg og seet en hæftig Cholich forarsaget af ufordønelig Mad, som satte Patienten i Fare for at døe, og forte Wildelse med sig, i en Hast cureret blot ved Aareladen og Elysteer. En anden i samme Omstændighed blev hiulpen blot ved en blodgiorrende Elysteer. See S. 17. For **Steen** har jeg nogle gange efter Sim. Pauli Raad brugt Lyng saagt i Vand, og seet god Virkning af at drikke der af. Meelbær-Blade har jeg ikke brugt, da jeg ey finder dem her paa Stedet. Ellers raader de franske Læger, at indtage af disse Blade et halv Qvintin hver Morgen, og dermed fortsæret 10 a 14 Dage, da Sygdommen gandske skal være cureret. **Gigt** har jeg ofte hiulpet med Rabarber, Campher-Pulver, og Buxkeblad, II, (S. 12.)

Faldende Syge er her ikke meget giængs; hos Børn har jeg læget den blot ved kiselende Pulver (S. 17.) hos Modersfottige, ved at bringe Tiden i Orden; hos andre, endog Blobrige, som dog forud har været aareladte, ved Pringens guule Draaber, 30 a 40 Draaber, to gange om Dagen. Mod **Slag** tiener hos bleegladne Personer præpareret Wiinsteen at indtage, Elystierer at bruge, og Spanske Glue-Plaster lagt paa Læggene, hos Blobrige, stærk Aareladen og Kopsætning i Rakken, samt indvortes forannelbte Pringens guule Draaber. Her udfræves og en god Leve-Orden, især at spise og sove lidet. **Rosen** hielpes best ved purgerende og sveddrivende Midler. **Tærende Syge** hos Børn, som ey tribes, og kaldes Byrtinger,

finger, ved Purgere, Midler og præpareret Viinsteen, eller et Pulver af rensed Saltpeter og Tartarus Vitriolat. For **Varsel-Koner** bruger jeg skændig Borax-Pulver, 20 Gran, med rensed Salpeter 5 Gran, som hver Gang indtages, og tiener ey allene til at drive Gøsteret, naar det først er vendt, men og Renselsen eller det Røde som bør følge paa Gødselen.

§. 15.

Om udbortes Sygdomme skulle jeg ligeledes melde noget. Mod **Oyen-Svagheder** foreskriver jeg hos Blodriige, og næsten altid hos Fruentimmer, Kareladen. Jeg bruger og et Pulver af Tusse, lidt Campher og hvid Vitriol blandet med usaltet Smør, eller i den Sted Blye-Eddike Vandet, see §. 17. Hvor Øyet er saaret og nogen Suppuration (Evel, Geschwulst) befrygtes, bruger jeg altid med Nytte følgende Huus-Raad. Jeg tager et haard kaagt Eg, deler Hviden i to Deele, legger den eene en Times Tid i Rosenvand, hvelver det saa over Øyet, legger derudenom reen Haarp uden Abner, og binder det eene med det andet til Øyet med et Bind; siden bruges den anden Deel af Egge-Hviden paa samme Raade, og ligeledes flere Eg, om det gøres fornøden.

3 Hals-Syge udkræves Kareladen for at hindre Hals-Bøld, og hveranden Dag Purgere-Midler eller Elysteer for at bortlede Wædskerne. Til Omflag bruges Svale-Reede kaagt i Melk eller Cameel- og Hulle-Blomster med Hunde-Skarn kaagt i Vand eller Melk; Til Gurgel-Vand bruges Isop og Salvie med lidt Saltpeter kaagt i Vand, eller i den Sted Blye-Eddike Vandet §. 17. For Dødhed hjælper ofte Kopsætning bag Ø-

rene. For **Orefusen** og **Orepine** det samme, samt at indtage tiolende Pulver. For **Tandpine** som kommer af Flod, Kogen med Kog-Pulver, hos andre Nareladen og Kopsætning, naar Sygdommen kommer af Guldblodighed, hos andre spanske Flue-Plaster, naar den kommer af Lerbærk, da Plasteret maa legges paa det Sted, hvorsaa Værken sidst flyttede sig. Hos nogle hjælper en Spege-Sild lagt paa Tandten, hos andre igien andre Ting. Jeg veed og den, som længe har været plaget deraf, og er bleven hiulpen blot ved daglig at toe sig bag Ørene i koldt Vand. Mod **Trodste** kan man med Nytte holde Saften af saagte Gule-Rodder eller Roer (Ræper) i Munden. Mod **Hævelse** i Tandkiødet og Forraadnelse i Munden, gjør Saften af røde Beder god Tieneste; mod det sidste bruger jeg og Myrre-Spiritus med Nytte, og gnier Tandkiødet dermed. **Haarde Knuder** paa Hænder eller andre Lemmer, blod-gjør jeg med Tegelskeem-Olie, og legger en Blye-Plade over, som tilbindes. **Stemme Saar**, som ved udvortes Midler allene ey lade sig læge, udkræver Blodrensende Decoet af Spies-Glas (Antimonium crudum) og raspede Cenebær-Rodder som beskri-ves §. 17. Dremog varmet med Eddike, og brugt som Dmslag, viser god Virkning mod tykke Fodder eller Hævelse af **Rosen**. Paa **Rosen-Saar** legger jeg en Blye-Plade tynd som Løv, der næt passer til Saarets Kanter, og deruden paa Plaster; Dog maa jeg undertiden tage forommelte Blodrensende Decoet til Hielp. Ellers udkræves ogsaa mod Rosen at purgere med Engelsk Salt, at indtage Campher-Pulver og drikke Hulle-Thee. Mod **Snoge-Bid** har altid en Dosis Essentia Alexiphar-

ne aarlige Jagttagelser over Bindene og Veirliget. 1762 grasserede stærk Floed. Feber med Sting om Hosten, da hele Sommeren havde været kold og regnagtig. 1763 Landfar. Gode eller en slim forraadnende Feber, som indkom med de fra Dannemark hjemkomne Matroser, og ligeledes i Foraaret 1764, da Veyret den hele foregaaende Vinter havde været mildt og regnagtigt. 1765 om Sommeren, grasserede Smaa. Kopper, og Hosten efter Næslinger, samt i det heele Aar en vis Sygdom hos Folk, at de fik en Hævelse over deres gandske Legeme, skiont samme ey var dødelig. Vinteren igiennem var Veyret koldt, og Sommeren ligeledes temmelig kold og fugtig. 1771 grasserede atter Smaa. Kopper, og om Vinteren Kiig. Softe, samt slemme Saar paa Hænder og Fodder, der ikke vare dybe, men udbredte sig stærkt med Røde og Hidfighed. Veyret var i November og December samme Aar meget mildt, men desto koldere i Januarii, Februarii og Martii 1772, hvorfor og i samme Maaneder yttrede sig atter stærk Kiig. Softe blandt Børn, samt anden Hofte blandt vorne Folk, Hidfig Feber angreb og mange. Venerisk Syge, som allerede 4 a 5 Aar havde yttret sig her og der paa Egnador, tog især Overhaand 1773, som jeg før har viist. Sommeren var regnagtig, og Vinteren mild, med bare Mark uden Sne. 1774 om Vinteren og foregaaende Hofst, ligesom og 1775 om Hosten, grasserede Tørværk og Sting, da Veyret næsten bestandig havde været mildt, endog høvste Vinter. 1776 om Vinteren, grasserede stærk Kolde. Feber med Tørværk og Softe, som siden saldt ud til en deels hidfig, deels forraadnende, deels og et Slags Flek. Feber, og gemeenlig endtes Sygdommen med en dødelig Durklob. Man havde vel i denne Vinter stærk Kulde,

Kulde, men dog ikke i den Grad som Udenlands, da Kulden her
 ikkun gif engang til $\frac{2}{3}$ Grad paa Fahrenheits Thermometr. I
 October, November og December samme Aar, da Veyret var
 meget mildt, gif Mæslinger, som dog ikke bortrykkede mange,
 og i Januarii, Februarii og Martii 1777, da Veyret blev desso
 koldere, Sælske Syge med ophovne Rinder og Røde i Wynne.
 I Junii Maaned vttrede sig Kolden, som allerede sagt er S. 6.,
 og sidst i Aaret atter Sælske Syge hos adskillige. For Resten
 hadde man heele Sommeren, Høsten og Vinteren igiennem, idel
 fugtig og vindig Luft.

S. 17.

Noget Forslag til nye og ikke meget kostbare Læge-
 midler, kan jeg ikke love af nogen Betydning. Huus-Raad,
 som gemeentlig ere usikre, bruger den sielden, som har bedre, og
 af kyndige Læger foreskrevne Midler ved Haanden. Desuden
 maatte man, naar nye Forsøg skulde giores, have de Syge be-
 standig hos sig, eller i Nærværelsen af sig, at man stændig kun-
 de besøge dem, hvortil her i Landet, hvor Boeligerne ere saa ad-
 spredte, sielden gives Lejlighed. (*) De vilde Urter, som jeg

C 3

samler,

(*) Foruden nogle hist og her i denne Afhandling anfordte Huus-
 Raad, vil jeg endnu tilføye følgende: Genebærtræ-Lund kan
 med Nytte bruges mod Vattersødt, saaledes: At man paa
 Aften af Genebær-Træ setter Lund af gammelt Oll, lader
 det staae nogen Tid, siler det saa af, og drikker deraf et
 Spisglas 6 a 8 gange om Dagen. Svinestærn, helst sam-
 let om Sommeren, og stødt til Pulver, er godt mod Durk-
 løb, og Blodgang, naar man først har brugt Rabarber;
 Man blander det med lidt Caneel, eller Muskat, og indta-

famler, ere Slesme. Græsset (*Veronica officinal*) mod Slesme, Kættebyld, hvortil den er meget tienlig, naar den laages i Hare. Grød og paalegges, da den aabner Bylde; Bue-Græs (*Artemisia*) tienlig til Omslag paa Barsel-Koners Liv, item mod Havelse; Bukke-Blade (*Trifolium aquatic.*) til Bulleblad-Oll, (See S. 13. Not.) mod Sigt, Skierbug, Gulsodt, hvoraf jeg har set skionne Virkninger; Kølliche (*Millefolium*, mod Gyl-den Uare og den hvide Flod; Hæste-Hov (*Tusilag*) mod Ho-

ste

ger en Thee. Skee 3 a 4 gange om Dagen. Birke-Saft, som faaes ved at bore Hull paa Træet i Marti og April, indtages med Rytte mod Steen og Dem, da deraf kan drifkes en halv Pøgl 2 a 3 gange om Dagen. Mod Hoste, som kommer af Kulde og Flod, kan man tage en Spege-Sild, steege og spise den, derpaa legge sig, og nogen Tid efter, drikke meget varmt Oll eller anden Drikke, indtil man sveder; et Raad, som sielden slaaer fejl. Syre Knopper, eller de unge Spirer, bruges med Rytte, at drikke som Thee mod Skierbug og Hoste. Uælle-Rodder (Rodder af Brændhette) gøres Decoët (Laug) af, som er tienlig mod Lunge-Sodt, da man til en Kande Vand kan tage en Haand fuld Rodder, og deraf drikke et Glas 2 a 3 gange om Dagen. Opplukket Værk, varmt paalagt, er et bekiendt Raad mod Moderfald. Lin-Olje er god for brændt Saar. Stodt Ingefær og Allum, lagt paa Skæftet af en Skee, bruges overalt at optage Droveken med. Beeg er overalt brugeligt til at modne og trække Bylde, og bliver desto bedre, naar det blandes med en Fierdendeel usaltet Smør. Saffet perset af Græhæste-Skarn, og indgivet i varmt Oll, at svebe paa, bruges mod Rosen, og Uvie-Piss at roe Beenbrud og Lede-Bridninger. Mod det sidste Lissælde er og Omslag, dyyper i varmt Biin-Edikke, et meget tienligt Middel, som bruges i de fleste Husholdninger.

Bræk-Pulver eller pulberiseret Ipekakuan-Rod, deraf tages en Skrupel (omtrent to sirogne Theeskeer) før at brække sig paa, som er godt i Omgangs Syge, der fører Effel og Brækning med sig, ligeledes i Durklob, Blodgang, Kaserie o. s. v. Naar det begynder at virke, drikker man lunket Vand imellem hver Opkastning. De som have et svagt Bryst, Blod-Hoste, Side-Sting, Moder-Syge og Brok, bør ey bruge Bræk-Pulver.

Spanisk Flue-Pulver til en Skrupel eller en Theeskeer, æltes med Meloten-Plaster som smorges paa Skind, saaledes, at noget af Pulveret stroes uden paa. Man lader det ligge i 12 Timer eller længer, indtil en Blære opkommer paa Hunden, som opklippes, at Vandet kan rinde ud, hvorefter man legger Heemul-Groe- eller Kaalblad paa. I Rødsfald kan man bruge Dey eller Beeg-Plaster at ælte Pulveret i; Man kan og om Sommeren tage Blomsterne eller Knoppene af Hanefod, (*Ranunculus acris*) fiøbe dem til en Dey, og legge samme paa i Steden for Spanisk Flue. Ellers er dette Middel meget tienligt i alle Slags Verk, Øyen-Svagbed, Landpine, Slag og Lambed, Kaserie o. s. v.

Bezoar-Tinctur, (*Mixtura Simplex*) deraf tages 30, 40 til 50 Draaber i Vand, som er meget skiont i alle hidfige Sygdomme, uden Hoste, ligeledes mod forraadnende Feber, Forstrækkelser o. s. v.

Esfentia Alexipharmaca Stahlii, tages 40 til 50 Draaber af i Vin eller Oll, som er godt mod Forkjølelse, Hoste og Bryst-Besværinger, Blod-Feber, Friessel-Gust, Snøge-Bid, Forgift. Drikker man varmt Oll eller Vasse derovenpaa, sveeder man derefter. Hulle-Moes eller Hulle-Saft gjør i de fleste Tilfælde samme Gavn.

Theriat

Hals-Syge. Det er tillige det letteste Medicament man kan have, og som man ikke i nogen Huusholdning burde undvære.

Af Salver for Saar er Basilien-Salve den beste at rense og læge, og af Læge-Plastere Emplastrum griseum (det graae Plaster) Mirakel-Plaster og flere.

Klysteer. Pibe med de bertit henhørende Ting, kan man ligeledes i en Huusholdning ikke vel undvære, og jeg har ofte ønsket, at vore Blodtagere, i Steden for deres saa berømte Nare Ladnings Kunst, forstode at sætte en Klysteer, som ey er vanskelige, end at den som engang har seet det, kan giøre det efter. Man tillaver den enten som en purgerende Klysteer mod Forstoppelse, da man tager en Vægl hebt Vand, en halv Skeer Salt, samt smeltet Smør 4 Skeer fuld; eller som en blodgiørende Klysteer imod Færmevid og dessige, da den giøres af en Vægl sød Melk, gandske friskt Smør 6 Skeer eller ligesaa meget Olie, samt en Eggeblomme. En saadan Klysteer bør ey være hedere, end at man kan taale Blæren paa Dyet.

I det jeg her taler om uogle, ikke meget kostbare Medicamenter, kan jeg ikke forbigaae Mineraliske Vand, der virkelig findes her mange Steds, men til ingen Nytte, da ingen bruger dem. Det var derfor at ønske, at vore Læger, ved en kort og trykt Underretning om disse Vandes Kraft og Brug, vilde giøre dem mere bekendte, om ey for andre, saa dog for Folk paa Landet af noget Begreb og Indsigt, da man kunde haabe, at Almuen vilde lære det af dem igien. Man har dog i gamle Dage temmelig almindelig drukket reene Vand af en eller anden berømt Kilde, væsentlig fordi man den Tid troede, at en eller anden Helgen havde nedlagt

eller svæve i Livs Fare, da vilde det dog ikke see saa aldeles slet ud med Medicinen paa Landet som det nu gior. Mange Studerende vilde opmuntres at legge sig meere derefter, Almuen selv skulde i mange Tilfælde oplyses og vejledes deraf. Vore saa kaldte Blodtagere skulde ikke blive slet saa ukyndige som nu, da de af Mangel paa gode Lægebøger blive hængende ved en Smith og Aalborg, som de kun bedrages af, og ofte ey ret forstaae. Kort sagt: Disse dristige Folk, der uden al Indsigt i Lægernes Structur, Sygdommenes Natur og Kiendetegn, samt Lægemidlernes Kraft og Brug, vove sig til at give Raad for alle Slags Sygdomme, blot for den blinde Tillid Almuen sætter til dem, og den Kyndighed man, ligesom formedelst en overnaturlig Gave, tillegger dem; De, siger jeg, skulde lære at gaae frem med større Barsomhed, og i det mindste aflegge en Høben af deres forudfattede og overtroiske Meeninger.

§. 18.

Det er ikke allene i Henseende til Lægemidlerne jeg ønsker, at Læger vilde give os meere Oplysning end hidindtil er skeet; men og i Henseende til Diæten, eller **De Syges Leve-Orden**, der er lige saa magtpaaliggende, og dog i ligesaa slet Stand, som Medicinen selv. Man foreskille kun et svagt og sengeliggende Menneske, liggende i en Kog-Stue om Vinteren, hvor man ofte, for at spare Varmen, lukker Væren (et Hull i Taget, hvorigiennem Røgen gaar ud) førend Røgen fuldkommen er udladt, hvor man desuden daglig kaager sin Mad, og har all sin Haandtering, endog med Tran, og andre ildelugtende Ting, og, hvor Luften end mere forderves af Tobaks-Røg,
af

ret af Trækvind eller Forkjølelse; Men derimod har jeg befunden det deres Kaffelovn. Stuer (Stuer med Post og Bielægger Dorn) langt mere usunde, da de deri stedse forvare deres Melk, og Kogde. Vare, ofte tove Beggene, og desuden indføre meget Skarn med Tadderne, hvoraf Gulvet (som hos Bønder aldrig toves) gemeenlig er vaadt og fugtigt, uden at Dørre og Vinduer nogen Tid aabnes, for at udlade og udrense deene Fugtighed, der ofte gaaer saavidt, at man seer Mullenhed paa Beggene deraf. Det er derfor saa langt fra, at jeg fornøyer mig over de mange Kaffelovn. Stuer, som nu omstunder i visse Bygder, ved Sæ. Ky. sien og paa Verne oprettes, at jeg heller bekymres derover, saasom jeg troer, at deres Hilsen vil ligesaameget tabe derved, som deres Vilkaar i andre Maader synes at forbedres; Og endskjønt jeg troer, at de paa nogle Stæder kan bruges med Nytte, helst hvor man oppretter dem som Stadse. Stuer, eller Logement. Huse, og en holde daalig til deri, saa veed jeg dog de Stæder, hvor man for Fugtigheden skyld, har maat forandre dem til Kog. Stuer igien. Dog, hvilket slags Bærelser man end har, vil det altid blive fornøden for dem, som beoagte de Syge, at have følgende Regler for Dyne, og deraf at iagttage saa meget som mueligt er, nemlig: især i Feber, Bryst. Betændelser og andre farlige Sygdomme, aldrig at giøre Bærelserne varme, aldrig deri lide Kog, Qualme, mange Meenester, eller megen Støven, saasom Luften ved alle saadant fordærves, og den Syge paa Sind og Legeme besværes, derimod Aften og Morgen at aabne Vinduer og Dørre, for at indlade frisk Luft, da den Svage imidlertid kan bedækkes med et tyndt Klæde, eller samme hænges omkring hans Seng, for at hindre Trækvind og Forkjølelse. Endog midt om Vintertiden,

ren, kan man et Par Minutter om gangen aabne et Vindue, for at lade den friske Luft ind, som er for den Syge meget vederqvægende, ligesom og Edikke, naar den stænkes paa Gulvet, og paa Kaffelvoanen, hvor samme haves, eller i den Sted paa en heed Jern-Plade, giver en frisk Luft i Huuset, og en stor Forfriskelse for de Syge. I Henseende til den Syges Mæring, bør man aldrig give ham fast og nærerig Mad, men kun Byg- eller Havre Vandet, som beskrives S. 4., eller Gryn-Suppe, det er Vand kaagt paa Gryn af Byg eller Havre, eller i den Sted Brod-Tisjan, som er et halv Pund Saur-Brod, med lidt Smør, kaagt i en Potte Vand, indtil Brodet næsten er opløst, hvilket affiles, og gives den Syge at drikke, til en halv Potte af gangen. Hvilken af Deelene den Syge bruger, maa han drikke meget, indtil en heel Kande om Dagen, saasom just Sagen bevoer derpaa, at Blodet, helst i Febre kan fortyndes, og den skadelige Materie Mave og Indvoldene kan være beqvem at udfores ved Sveed, Urin og Stoigang, hvilken Virkning tvært imod, ved skarpe Ting, saasom Ul og Brændviiin hindres. Man burde og gemeenslig hver Dag sette den Syge et Chyster, som mod Hovedpine, Smerte i Mave, Brækning, Uklæthed, og deslige, har en uforlignelig Nytte. Saa længe den Syge har Kræfter dertil, bør han hver Dag holdes oven Sengen en Time eller mere, man bør ligeledes hver Dag reede hans Seng, og ofte bytte reent Pinnen, som forud er vel tørret, saasom dette i alle Sygdomme giver en særdeles Forfriskelse.

Saadanne og andre Reglers Jagttagelse gjør til de Syges Helbredelse ligesaameget, som Lægedømmen selv, hvorimod
Korsom.

Forsømmelsen deraf let kan spille Nyttens af de bedste Lægemid-
ler. Man bør altsaa ansee en god Leve-Orden af lige saa stor
Vigtighed, som Midlerne selv; Og, endskiøndt man let kan for-
ud see, at det vil tage lang Tid, inden en Sag, der har saa man-
ge Fordomme og slemme Sædvaner imød sig, kan blive alminde-
lig antagen, bør man dog søge efterhaanden, at samle saa mange
Stemmer, som kan være nok til at overraabe Fordommene og Over-
troen, der endnu raaber af fuld Hals: Saa gjorde For-
sædrene, og dermed bør man lade det forblive.

